

KIRÁLY PÉTER 100

TANULMÁNYKÖTET
KIRÁLY PÉTER TISZTELETÉRE II.

OPERA SLAVICA BUDAPESTINENSIA
SYMPOSIA SLAVICA

KIRÁLY PÉTER 100
TANULMÁNYKÖTET
KIRÁLY PÉTER TISZTELETÉRE II.

Szerkesztette
Császári Éva és Mária Imrichová

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2019

A KIADVÁNY TÁMOGATÓI
Szent Adalbert Közép-
és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány

SZAKMAI LEKTOROK

Bańczerowski Janusz
Lukács István
Ivor Ripka
Marta Součková
Szabó Tünde
Zoltán András

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ
V4 Consulting Kft.

© Szerzők

A KIRÁLY PÉTER 100 nemzetközi tudományos
szlavisztikai konferencia hazai és külföldi előadói

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője

Sorozatszerkesztő: Lukács István

A borítót tervezte: Sellyei Tamás Ottó

Nyomdai kivitelezés: Robinco Kft.

ISSN 1789-3976

ISBN 978-963-489-066-9

2. KÖTET TARTALOM

KULTÚRATUDOMÁNY

DZIEWOŃSKA-KISS DOROTA: Węgierskie kulinaria w książce Krzysztofa Vargi pt. <i>Gulasz z turula</i>	9
TEREZA HEJDOVÁ: K pravopisu díla Pavla Žídka <i>Jiří(ho) Spravovna</i>	20
HANA HRANCOVÁ: Maďarský prvok v prácach Anny Horákovvej-Gašparíkovej	28
PETER KÁŠA: Regionálne, národné a štátne (otázky formovania kolektívnych identít v Uhorsku v diele Pétera Királya)	37
IVANA KLABNÍKOVÁ: Zochovo slovo za slovenčinu a oravskí prívrženci	47
LEBOVICS VIKTÓRIA: Az ukrán szak újrarendítása az elté-n a XX. század 60-as éveiben	55
LUKÁCSNÉ BAJZEK MÁRIA: Kossics József a muravidéki szlovén nyelvtani terminológia megteremtője	66
MENYHÁRT KRISZTINA: Illés próféta kultusza a bolgárok, a magyarok és a bolgárkertészek körében	76
KATARÍNA MIKULCOVÁ: Jazykový obraz chuťových vlastností slovenského vína	89
JANA PÁTKOVÁ: Stereotypy v zobrazování (národního) jazyka na příkladu obrozenského cestopisu J. M. Hurbana	100
PATRIK ŠENKÁR: Historizmus a život mikrospoločnosti vo vecnej spisbe nadlacksých Slovákov	111
ALŽBETA UHRINOVÁ: Prehľad slovenských lingvistických publikácií v Maďarsku v rokoch 1989 – 2016	125
VÁRNAI DOROTA: Polacy na Węgrzech. Kultura i język Denczan	136

IRODALOMTUDOMÁNY

- БУРА ИРИНА: Мотив ініціації у повісті докії гуменної «Не-
бесний змій» 143
- MIROSLAVA GAVUROVÁ: Lúbostné a erotické motívy v nářečových
piesňových textoch z obce Fintice v regi6ne Šariš.....152
- AGNIESZKA JANIEC-NYITRAI: O tym, co niezbyt istnieje. relacje
temporalne w esejach podr6zniczych z tomu *Wsch6d*
(2014) Andrzeja Stasiuka 164
- ДЬЕРДЬ ЗОЛТАН ЙОЖА: Концепция Горького о разрушении
индивида и судьба «лишнего человека». на матери-
але повести «Жизнь ненужного человека» 175
- ЮЛЯ ЮСИП-ЯКИМОВИЧ: Шляхи лінгвалізації акустичного
світу в слов'янських поетичних текстах епохи
літературного модернізму (кінець XIX –початку
XX ст.) 188
- MILAN KENDRA: ‚V pravde ducha‘. Idea vlastenectva v nesko-
roromantickej poézii P. Országha 199
- KISS SZEMÁN R6BERT: Eszmei koncepci6k alakv6ltozatai Ján
Kollár gondolkodásában. Hungarizmus – pánszláviz-
mus – csehszlovakizmus 209
- KRYSTYNA KUZNIETSOVA: Kdo jsou ti Ukrajinci? Hledání iden-
tity a prolínání žánrů v románě Maxyma Dupeško *Prí-
běh důstojný celého jabloňového sadu* 219
- OLGA MACÍČKOVÁ (SHYTOVA): Музичні образи в прозових
творах Гната Хоткевича «Галичанського періоду» ...229
- PAVOL MARKOVIČ: Národopisné a editorské aktivity Jána Kol-
lára v kontexte poetologických systémov klasicizmu
a romantizmu 242
- MÉSZÁROS ANDOR: A csehszlovakizmus gondolatának nyelvi
alapjai 252

NORA NAGYOVÁ – ZVONKO TANESKI: Téma národnej identity a prvky existencializmu v dráme Jordana Plevneša „R“ (dramatický sen so strieľaním do abecedy v 15 obrazoch)	261
OKSANA TYKHOVSKA: Archetypical imagery of beliefs and traditions connected with hunting in the frame of Carpathian Region	270
ANNA ZELENKOVÁ: Slovenská literatúra v koncepcii Jana Jakubca (celoživotný záujem o Jána Kollára)	281
Király Péter életrajza	290
Životopis Pétra Királya	293
Curriculum vitae of Péter Király	296
BOGDÁN ZSOMBOR: Bibliográfia	299

POLACY NA WĘGRZECH. KULTURA I JĘZYK DERENCZAN

VÁRNAI DOROTA

*Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Szláv és Balti Filológiai Intézet, Lengyel Filológiai Tanszék
varnai.dorota@digikabel.hu*

Abstract: Poles and Hungarians are two nations tied together with many links, such as political, cultural, scientific and commercial since the very beginning of their state existence. Poles and Hungarians also had a common border for centuries. As for the Polish settlements in Hungary, the breakthrough occurred after the Austrian-Hungarian Compromise in 1867. Poles came in large numbers to Hungary for a better living and for work at the beginning of the 20th century. The Poles living in Hungary are recognized by the nationality law as one of the thirteen Hungarian nationalities since 1994. This is based on the fact that Polish settlers (*górale* i.e. Polish mountain dwellers) settled down in the village of Derenk at the beginning of the 18th century (in 1717).

Keywords: ethnic minorities, Poles in the village of Derenk, many centuries of relationship, isolated culture of the village of Derenk

Polacy i Węgrzy to narody niemal od początku swojego upaństwowionego istnienia związane ze sobą wieloma więzami – politycznymi, kulturalnymi, naukowymi, handlowymi, połączone przez wiele stuleci wspólną granicą. Wynikiem tego była obecność Polaków na terenach węgierskich, można by rzec, od zarania naszych państw. Dzięki powiązaniom dynastycznym, związkom małżeńskim, wspólnym władcom w dawnych wiekach częste były kontakty polityczne, a także wojskowe. Wraz z władcami na dwór węgierski przybywało ich polskie otoczenie, polskich uczonych, pisarzy, poetów przyjmowali królowie i magnateria węgierska. W XVII wieku polscy arianie, zmuszeni do opuszczenia Polski, masowo osiedlali się w Siedmiogrodzie. Polaków i Węgrów łączył także handel. Przedmiotem stałej wymiany była sól, miedź, cyna, ołów, srebro, złoto, wyroby złotnicze, skóry, sukno, wino. Z Polski wywożono na Węgry przede wszystkim sól, ołów i sukno. Z Węgier z kolei docierały

do Polski szlachetne metale (srebro, złoto), miedź, a z czasem (nasiliło się to głównie za panowania w Polsce Stefana Batorego) jednym z głównych produktów eksportowanych do Polski, stało się wino, słynny węgryzn, bez którego polski szlachcic nie mógł się obejść, które wywarło nawet tak bardzo lubiany przez polską szlachtę miód, i o którym wspomina niejeden staropolski poeta. O handlu polsko-węgierskim pisze szczegółowo Krystyna Pie-radzka w pracy pt. „Handel Krakowa z Węgrami w XVI wieku”, która jest kontynuacją dzieła prof. J. Dąbrowskiego: „Kraków a Węgry w wiekach średnich”.

W trakcie burzliwej historii Polacy i Węgrzy nieraz walczyli razem, można by tu wspomnieć polską pomoc militarną, udzieloną w czasie powstania Franciszka Rakoczego, potem w czasie wojny narodowyzwoleńczej 1848 roku. Za każdym razem wielu polskich żołnierzy pozostawało na Węgrzech i tu zakładało rodziny. Podobnie pozostało na Węgrzech wielu polskich uchodźców, którym Węgrzy wspomniałomyślnie otworzyli swoje granice w 1939 roku.

Jeżeli chodzi o osadzanie się Polaków na Węgrzech, nasilenie nastąpiło po ugodzie z Habsburgami w 1867 roku. Na przełomie XIX i XX wieku na terytorium ówczesnych Węgier zamieszkiwało ok. 150 000 tysięcy Polaków i osób polskiego pochodzenia. W wyniku traktatu w Trianonie poza granicami Węgier znalazły się duże obszary, na których żyła także polska ludność (m.in. polskie wsie góralskie znajdujące się na Górnych Węgrzech – teryreny dzisiejszej Słowacji). W ten sposób liczba Polaków na terenach węgierskich zmalała do ok. 30 000. Najważniejszym skupiskiem Polaków stał się Budapeszt, a szczególnie jego dzielnica Kőbánya. Na początku XX wieku zaczęli tu masowo przybywać Polacy „za chlebem”, w poszukiwaniu pracy. W 1927 roku zbudowano tu kościół polski, oraz powstał Dom Polski. Polacy znajdowali w Budapeszcie i innych miejscowościach (Diósgyőr, Salgótarján, Tatabánya, Győr, Pécs, Székesfehérvár) pracę dzięki rozwojowi przemysłu – górnictwa, hutnictwa, budownictwa. Już od końca XIX wieku zaczęły powstawać organizacje polonijne, stowarzyszenia, kluby itd. W ciągu XX wieku, a szczególnie w latach siedemdziesiątych, osiemdziesiątych znów mieliśmy do czynienia z dość dużym napływem Polaków – głównie Polek

- na Węgry. Mówimy tu o tzw. „emigracji serc”. Obecnie - według spisu ludności z 2011 roku - na Węgrzech żyje 7001 Polaków, choć przypuszcza się, że jest ich znacznie więcej.

Od 1994 roku Polacy żyjący na Węgrzech zostali uznani - zgodnie z ustawą o mniejszościach narodowych - za jedną z trzynastu węgierskich mniejszości narodowych. Jaka podstawa prawna dała taką możliwość? Bo nie tylko wyżej wspomniane związki historyczne. Aby otrzymać ustawowy status mniejszości, zgodnie z ustawą należy wykazać co najmniej stuletni pobyt na terenie Węgier. I w tym miejscu trzeba wspomnieć o zwartej grupie Polaków, przybyłych na tereny Węgier na początku XVIII wieku (1717), którzy osiedlili się w wiosce, znajdującej się w północnych Węgrzech - Derenk. I to właśnie derenczenie, którzy od trzystu lat zamieszkują te tereny stanowią prawną podstawę istnienia polskiej mniejszości narodowej na Węgrzech.

Derenk to mała wieś w dawnym historycznym województwie Torna, istniała już w średniowieczu, zlikwidowana została w 1943 roku, w 1945 roku otrzymała status tzw. „zewnętrznych terenów niezamieszkałych”, należących do wsi Szögliget, obecnie wchodzącej w skład województwa Borsod - Abaúj - Zemplény. Wieś ta, a właściwie teraz już tylko pozostałości po niej, leży na terenie Parku Narodowego Aggtelek. Jak już wspomniano, Derenk był osadą już w średniowieczu, a nazwa wsi wywodzi się od derenia (somfa), drzewa rosnącego na tych terenach: Deren - Deryn - Dren - Drenka.

Według spisu ludności przeprowadzonego w 1427 roku wiadać, że Derenk był znaczącą wsią, gdyż 23 chłopów przekazywało dziedzicowi pańszczyznę. Podczas panowania tureckiego oraz walk w czasie powstania Franciszka Rakoczego liczba mieszkańców wsi znacznie zmalała. W 1711 roku na całych Węgrzech wybuchła epidemia cholery, która zdziesiątkowała również mieszkańców Derenku. Ci, którym udało się przeżyć, uciekli stąd, szukając nowych miejsc osiedlenia. Derenk opustoszał. Natomiast z czasem, dzięki spontanicznemu osadnictwu, a także zorganizowanej przez Esterházych, do których tereny te należały, akcji osadniczej, wieś Derenk zaczęła się na nowo zaludniać. Od 1717 roku zaczęli tu przybywać polscy osadnicy, chłopci pańszczyźniani ze Spiszu i górale z Podhala. Na podsta-

wie archiwalnych dokumentów oraz wieloletnich badań naukowych wiemy, że pochodzili oni głównie z trzech wiosek: Białki Tatrzańskiej, Bukowiny Tatrzańskiej i Czarnej Góry. Na Podhalu w owym czasie panowała wielka bieda, górale więc opuszczali swoje domy w poszukiwaniu lepszych warunków do życia (o tym mogą świadczyć np. słowa pieśni ludowej „Góralu, czy ci nie żal odchodzić od stron ojczystych”). W Derenku Białczanie znaleźli podobne warunki do życia, z tą różnicą, że dawały one podstawy do nowej egzystencji.

Jakie są dowody na to, że polscy górale zasiedlili na nowo węgierską wieś Derenk? Między innymi nazwiska rodowe znalezione na cmentarzach wymienionych powyżej wsi podhalańskich oraz na cmentarzu w Derenku (Remiasz, Bubenko, Michalik ...). Przeprowadzone badania pokazują, że polscy derenczanie z XVII wieku są jedną z najstarszych grup narodowych, żyjących na Węgrzech, która od 300 lat do dzisiaj zachowała swoją etniczną świadomość i język przodków.

Według badań w 1933 roku w Derenku stało 56 domów, w których mieszkało 507 mieszkańców, w większości rzymsko – katolickiego wyznania. W 1941 roku, tuż przed likwidacją wsi, liczba mieszkańców wynosiła 443 osoby. W ciągu 153 lat – od 1789 do 1942 roku – na cmentarzu derenckim pochowanych zostało 1865 osób. Było wśród nich 900 dzieci w wieku poniżej 10 lat, co stanowi 51,4%. Z tej liczby 471 dzieci nie dożyło pierwszego roku życia. To oznacza, że 25,2 % pochowanych na cmentarzu w Derenku to niemowlęta. Dziwnym jest też fakt, że bardzo była niska średnia wieku zmarłych – 25,6 lat, w pierwszej połowie XX wieku wzrosła ona do prawie 32 lat.

Zgodnie ze świadectwami małżeństw, które odnaleziono w drewnianym kościółku w Derenku, a także z dokumentami urzędu cywilnego pobliskiej słowackiej wioski Jabloncy, zawarto w Derenku 720 związków małżeńskich (52% ślubów zawarto w miesiącach zimowych – w styczniu, lutym, ale widać, że na początku XX wieku na zawieranie ślubów zaczęto preferować okres letni).

Derenczanie stworzyli społeczność zamkniętą, nie mieszała się z okoliczną ludnością, zachowując w ten sposób swój dawny, coraz bardziej archaiczny język i swoją kulturę. Żyli w izolacji,

stali się samowystarczalni. Dbali o to między innymi poprzez endogamię, czyli zawierali związki małżeńskie między sobą. Tendencje te wzmocniły się jeszcze bardziej w drugiej połowie XIX wieku (70%). Ci, dla których endogamia nie oznaczała tradycyjnej konieczności, sprowadzali sobie narzeczone i narzeczo-nych z okolicznych wsi. A możliwości poszukiwać partnerów na całe życie dawały jarmarki, odpusty, wesela, czy też wyprawy do młyna.

Derenk i okolice wsi były niezwykle bogate w dziką zwierzynę. Derenczanie często nielegalnie polowali, głównie na sarny, dziki, czasem na niedźwiedzie, borsuki i kuny. I to właśnie było przyczyną likwidacji wsi. Po pierwsze w okolicach wsi utworzono rezerwy, a także tereny łowieckie dla regenta Miklósa Horthyego. Z tego powodu w 1943 roku derenczanie zostali wysiedleni. Proces ten oznaczał dla mieszkańców Derenku z jednej strony przeprowadzkę do innych wsi, gdzie otrzymywali lepsze warunki życia, dostawali ziemię o lepszej glebie niż w Derenku, z drugiej strony oznaczało rozbitcie dotychczasowej, istniejącej od kilkuset już lat, wspólnoty społecznej.

Do nowych miejsc przewieziono domy, kościołek, a dawna polska ludność Derenku została rozproszona po różnych miejscowościach: Emőd, Mezőnyárád, Tizzaszederkény, Tóharaszt, Vatta, Búdöskútpuszta, Ládbesenyő-Andrástanya, Sajószentpéter, Istvánmajor. „Ale do Derenku przywołuje ich nadal głos serca”: od 1990 roku corocznie pod koniec lipca odbywa się na ruinach wsi odpust derencki, który daje okazję ku temu, aby spotkali się ze sobą urodzeni jeszcze (choć jest już ich coraz mniej) w Derenku przesiadający, ale też i kolejne pokolenia. Przybywają tu także co roku „bracia” z Podhala, z Białki Tatrzańskiej, Bukowiny Tatrzańskiej – mający takie same nazwiska, tyle że jedni piszą je po węgiersku, drudzy po polsku. Świadomość polskiej odrębności etnicznej wśród dawnych derenczan i ich potomków nie zanikła, a wręcz przeciwnie, są oni jej coraz bardziej świadomi. Niedawno derenczanie zostali honorowymi obywatelami Bukowiny Tatrzańskiej.

„Pod względem etnicznym i językowym derenkowcy do 1943 roku nie asymilowali się z sąsiednią ludnością węgierską czy słowacką. Przy- czyny tego widzimy w pierwszym rzędzie w warunkach stworzonych

przez samą przyrodę, w zwartości społecznej oraz w sile tradycji zawierania małżeństw wewnątrz własnej wsi. Faktem na miarę sensacji jest to, iż potomkowie derencskich osadników w dalszym ciągu zachowują w języku archaiczne polskie zwroty z XVIII wieku” – pisze historyk, badacz historii Derenku Tibor Rémiás.

Badania języka derencskiego jednoznacznie wykazują, że gwara derenczan osiadłych w Istvánmajor, Andrástanya i pozostałych miejscowościach jest gwarą polską. Można to stwierdzić przede wszystkim na podstawie cech fonetycznych, które świadczą o tym, że tutejsza gwara pochodzi z południowej Polski. Językoznawcy badający ten dialekt uważają, że niektóre jego właściwości są bardzo archaiczne i wskazują na charakterystyczne cechy języka polskiego z końca XVIII wieku.

Na temat Derenku i derenczan napisano już sporo prac, są to prace badaczy polskich, węgierskich, a także słowackich. Wydaje się jednak, że temat ten nie jest skończony, chociaż niedawno wydano „Słownik gwarowy mieszkańców Derenku i ich potomków”. Badania przeprowadzone przez Annę Kowalczyk, Juliana Kowalczyka i Elżbietę Łukuś w latach 2013 – 2014 potwierdziły znane już z literatury tematu cechy typowe dla gwary derenczan, a mianowicie mazurzenie, archaizm podhalański, akcent inicjalny, zachowanie kontynuantów samogłosek nosowych w postaci polskiej, wymiana –ch na –k oraz na –f i inne. Badania zostały przeprowadzone wśród dawnych mieszkańców Derenku i ich potomków obecnie żyjących w miejscowościach Andrástanya, Ládbesenyő, Sajószentpéter, Istvánmajor i Emőd.

Powstała bardzo ciekawa praca, pokazująca odpowiedniki w gwarze Derenku, gwarze spiskiej, języku polskim i języku węgierskim.

Niestety, wydaje się, że obecnie stoimy przed problemem, którym jest zanikanie tej – tak długo zachowanej – archaicznej gwary, wskazującej na polskie pochodzenie derenczan. Jeszcze 30, 40 lat temu badacze polscy mieli okazję rozmawiać z kilkudziesięcioma osobami, które urodziły się w Derenku, dzisiaj posługuje się tą gwarą zaledwie kilkanaście osób. Istnieje obawa, że za kilkanaście lat nikt już nie będzie jej znał!

Bibliografia

- KOWALCZYK Anna, KOWALCZYK Julian, ŁUKUS Elżbieta,
Słownik gwarowy mieszkańców Derenkui ich potomków. Bor-
sod – Torna – Gömör – Egyesület
- RÉMIÁS Tibor, 1995: *Derenk vallásos népelete. Kultúra és Tradíció*.
I. Kötet
- RÉMIÁS Tibor, 2005: *In memoriam Derenk II. A derenki lengyelség*
kapcsolatrendszere a házassultak egyházi anyakövei tükrében.
Miskolc – Budapest
- RÉMIÁS Tibor, SUTARSKI Konrad (szerk.), 2008: *Derenk. A ma-*
gyarországi lengyelség emlékhelye. Budapest.